

MASARYKOVA UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

ESEJ

**Zhodnoť a srovnej přístup M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse
Pritcharda ke studiu náboženství.**

SAN 301

Ľudia odjakživa vymýšľali rôzne teórie a debatovali o nich. Na svete je veľké množstvo tém na diskusiu medzi ľuďmi. Ale jednou z najdiskutovanejších a najštudovanejších tém a teórií je bezpochyby otázka náboženstva, možnosti jeho vzniku, pôvodu a významu. „V dejinách nenalezneme nijakou kulturu bez znakov náboženskosti (religiozity). (...) Je to doprovodní a zároveň konstitutívny jav ľudských dejín;“ (Horyna, 1994: 8) Každá spoločnosť, či už spoločnosť vyspelá alebo tzv. „primitívna“, má niečo, čomu verí a utieka sa k tomu, niečo čo jej pomáha prežiť najrôznejšie situácie.

Je to akási premenná v histórii a súčasnosti všetkých spoločností. Niektorí tvrdia, že je to Boh, zvieratá, strom alebo šaman. Je preskúmaných a popísaných veľa náboženstiev. Veda sa zaoberá náboženstvom v podstate od starých antických čias, kedy bolo náboženstvo späté so vznikom sveta ako takého. V tomto nezaostáva ani antropológia. Aj keď každý antropológ mal iný prístup k náboženstvu, všetci skúmali jeho podstatu. V tejto eseji sa bližšie pozrieme a porovnáme to, aký prístup k štúdiu náboženstva mali James George Frazer, Edward Evan Evans-Pritchard, Michael Harner a Victor Turner.

James George Frazer bol škótsky antropológ zaoberajúci sa otázkou náboženstva. Frazer vychádzal z klasických prameňov, ktoré boli v tej dobe jemu dostupné, pýtal sa misionárov a cestopiscov, ktorí chodili po svete. Jeho dielo Zlatá ratolesť, bolo akýmsi prelomovým bodom a stalo sa vyhľadávanou publikáciou.¹ V tejto knihe Frazer popisuje teóriu náboženstva, mágiu, spoločnosť a v neposlednom rade aj vedu. Jeho názor bol taký, že mágia bola v populácii skôr ako samotné náboženstvo. Mágia bola medzi ľuďmi obľúbená, ale keď po čase jej kúzla ako keby prestali účinkovať a prestali byť spoľahlivé, ľudia boli „donútení“ k tomu, vytvoriť si niečo nové. Niečo dostatočne silné na to, aby sa k tomu mohli utiekať a aby im to dávalo psychickú pohodu. Avšak po istej dobe im aj náboženstvo bolo málo, kvôli bezmocnosti ľudí voči prírode, preto ľudia začali preferovať vedu.

Napriek takejto teórii Frazer pripúšťa ten fakt, že mágia s náboženstvom sa môžu v istom bode prelínať, miešať. Aj veda aj mágia sú založené na dôvere v prírodné veci a zákony. „Magie a veda otvárajú zdanlivo nekonečnú perspektívu možností tomu, kto zná príčiny vecí...“ (Frazer, 1994: 49) Oproti tomu náboženstvo si zakladá na viere v nadprirodzené bytosti a duchov. Preto aj tvrdí, že vedec alebo kúzelník, ktorý vykonáva mágiu nemá strach ako napríklad kňaz, ktorý vykonáva úkony v chráme. (Bowie, 2008)

Pre Frazera je mágia akousi predstavou, že svet ovládajú rituály, zarietania a úkony. „Magie je zkrátka falešným systémom prírodnej zákonitosti rovnako ako klamným návodom k jednaniu: je nepravou vedou rovnako ako neplodným umením.“ (Frazer, 1994: 9) Frazer v podstate vo svojej teórii vyzdvihuje vedu do popredia. Tvrdí, že vzťah medzi príčinou a jej následkom sa vysvetlí až po zásahu vedy. V jeho názoroch pokračovali napríklad sociológ Emil Durkeim alebo ďalší významný antropológ Bronislaw Malinowski.

Takéto názory je však ťažké povedať bez priamych výskumov v teréne. Čo aj kritizuje ďalší antropológ, ktorého prístup k štúdiu náboženstva budeme rozoberať ďalej a to sir Edward Evan Evans-Pritchard. Pritchard bol profesorom antropológie na Oxfordskej univerzite a bol pokračovateľom klasického funkcionalizmu. Oproti Frazerovi sa Pritchard zúčastnil terénnych výskumov v Afrike a v Arabských krajinách. Tvrdil, že postupy a postoje viacerých antropológov k štúdiu náboženstva boli chybné, pretože neboli opodstatnené faktami z terénu. Nazval tieto teórie o vzniku náboženstva iba historikami. Venoval sa kmeňom Azandov a Nuer, kde skúmal ich teórie náboženstva (nie náboženstvo ako celok).

Zastával opačný názor ako Frazer; tvrdí, že náboženstvo a mágia majú úzky súvis. Zastával názor, že emócie a túžby hrajú v náboženstve určitú úlohu ale pri vykonávaní úkonov a obradov nevyvolávajú žiadne psychologické účinky. Podľa jeho názoru náboženstvo alebo viera nejakého kmeňa alebo spoločnosti nemôže byť pochopená bez hlbšieho sociálneho kontextu, čomu uvádza príklad, že u Azandov neexistuje slovné spojenie preložiteľné do nášho jazyka ako „ja verím“. Táto fráza je len výplodom vyspelejších západných civilizácií. (Bowie, 2008)

V knihe *Witchcraft, Oracles, and Magic among Azande* bližšie skúma náboženstvo kmeňa Azande, ktoré je blízko späté s mágiou. Azande veria, že mágia je dedičnou záležitosťou, že kúzelníctvo je nejaká substancia v tele toho, kto to praktikuje. Tento fakt je naznačený už v obsahu diela, v kapitole s názvom *Witchcraft is an organic and hereditary phenomenon*. (Evans-Pritchard, 1976) Azande ľudia majú jasne zadefinovaný rozdiel medzi prirodzeným a nadprirodzeným, a pokiaľ nejaký jav vysvetľujú pomocou mágie, ide o prípad, kedy tento jav nie je možné vysvetliť prirodzenou cestou. Pri štúdiu kmeňa Nuer zistil, že členovia kmeňa prinášajú sacrifices- obeť pri rôznych situáciách, ako sú choroba, narodenie dieťaťa alebo manželstvo. Tieto obeť sú spojené s prírodou a smerujú k Bohu a dušiam. Tieto obeť sú dvojaké, buď aby zabránili nejakej zlej veci, katastrofe alebo druhým typom sú rituály prechodu. (Heller, 2004)

Treťou antropologickou osobnosťou je Michael Harner. Tento antropológ má špecifický prístup k náboženstvu a to skrz šamanizmus. Harner skúmal šamanstvo a šamanské techniky v Amerike a v Severnej Európe, ale najmä u kmeňa Jivaro. On sám sa stal šamanom, čiže nestál na okraji šamanizmu ale sám sa stal súčasťou. Neskôr v USA založil šamanskú školu, pre ľudí, ktorí sa chcú bližšie zoznámiť so šamanstvom. Jeho „kariéra“ šamana sa začala iniciačným rituálom, pomocou ktorého sa dostal za hranice bežného rozmyšľania človeka a spojil sa s niečím vyšším. Tak ako aj Pritchard aj Harner vychádzal z vlastnej skúsenosti a terénneho výskumu. Harner napísal knihu *The way of the shaman*, ktorá je nie len o jeho zážitkoch a skúsenosti so šamanizmom ale najmä o ceste ako sa stať šamanom. (Bowie, 2008)

Podľa Harnera šamanizmus nie je náboženstvom ale akousi metódou, ktorá sa dá čiastočne naučiť a je to kvalita než vôľa.² Zastáva názor, že jeho poznatky, ktoré nadobudol pomocou štúdia šamanizmu sú aplikovateľné na všetkých ľuďoch (dokazuje to tvrdením, že predkovia bielych Američanov a Európanov mali kedysi rovnaké schopnosti). Šamani na to, aby sa dostali do spojenia s vyššou silou zvyknú brať psychotropné látky, avšak nie sú na nich závislí. Harner preferuje takýto prechod bez drog a odporúča bubnovanie: „Díky tmě a bubnování se šaman nesoustředí na mandalu, ale přímo vstupuje do tunelu a putuje jím dál.“ (Harner, 2010)

Dalo by sa povedať, že Victor Turner čiastočne nadväzuje na Harnera a to tým, že si definuje náboženstvo skrz rituály. Turner je americký antropológ, ktorý pristupuje k náboženstvu pomocou rituálov a symbolov, kde symboly sú najmenšími prvkami rituálov. Turner robil výskum kmeňa Ndembu.

Turner ďalej rozvinul myšlienky rituálov prechodu Arnolda van Genepa. Rituál definuje ako most prechodu medzi realitou a komunitas. Používa pojem komunitas z latinčiny *communitas* čiže spoločnosť, spoločenstvo. Akýkoľvek rituál prechodu je presun od štruktúry k antrishtruktúre a späť ku štruktúre. Komunitas vzniká tam kde sa nenachádza žiadna štruktúra. Ďalej popisuje strednú fázu prechodových rituálov, ktorú nazýva fázou liminálnou. Túto fázu prechodového rituálu neskôr zakomponoval aj do kresťanstva, o ktoré sa neskôr začal zaujímať. (Bowie, 2008)

Popísali sme si štyroch antropológov a štyri prístupy akými títo antropológovia študovali náboženstvo. Každý bol odlišný a predsa sa v niečom na seba podobali. Pritchard, Harner a Turner, všetci traja skúmali náboženstvo empiricky, podľa svojich výskumov a aj keď sa každý zameriaval na niečo iné, toto mali spoločné. Oproti tomu Frazerove štúdium náboženstva bolo čisto teoretické bez poznatkov, ktoré nadobudol v praxi.

Frazer a Pritchard sa zase venujú podobnej téme aj keď istých detailoch sa ich názory rozchádzajú. Frazer tvrdí, že mágia a náboženstvo spolu primárne nesúvisia, že jedno prechádza druhému a Pritchard tvrdí opak. Turner a Harner skúmajú dosť podobné veci, ale tie sa líšia v detailoch, pretože Harner sa zameriaval na šamanstvo, pri ktorom sú dôležité aj rituály a Turner sa sústredil najmä na tie. Všetky tieto názory bolo správne, aj keď stále je množstvo teórií o náboženstve.

Predchádzajúci text nám dokázal, to, čo sa písalo v úvode. Názorov a diskusií o náboženstve je veľa a každý naň hľadá a pristupuje k nemu inak. Antropológia je jednou z vied, ktoré sa tiež zaoberá náboženstvom a tým ako sa prejavuje v rôznych spoločnostiach. Rôzni antropológovia priniesli rôzne názory a je len na nás, ktorým z nich pridáme väčšiu hodnotu.

HORYNA, Břetislav a Eva GILLIES. *Úvod do religionistiky*. Vyd. 1. Praha: Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku, 1994, 131 s. Oikúmené. ISBN 80-852-4164-1.

BOWIE, Fiona a Eva GILLIES. *Antropologie náboženství: [rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví]*. Vyd. 1. Překlad Vladimír Petkevič. Praha: Portál, 2008, 335 s. Oikúmené. ISBN 978-807-3673-789.

FRAZER, James George a Eva GILLIES. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, 632 s. Oikúmené. ISBN 80-204-0488-0.

EVANS-PRITCHARD, E a Eva GILLIES. *Witchcraft, oracles, and magic among the Azande*. Abridged with an introd. by Eva Gillies. Oxford: Clarendon Press, 1976, xxxiii, 265 p. ISBN 01-987-4029-8.

HELLER, Jan a Milan MRÁZEK. *Nástin religionistiky: uvedení do vědy o náboženstvích*. 2., rev. vyd. Překlad Vladimír Petkevič. Praha: Kalich, 2004, 316 s. Studijní texty (Kalich), sv. 1. ISBN 80-701-7721-7.

HARNER, Michael J. *Cesta šamana: [jak probudit svůj vnitřní potenciál]*. Praha: DharmaGaia, 2010, 204 s. Religio (DharmaGaia). ISBN 978-80-86685-81-6.

¹ <http://www.david-zbiral.cz/Socialni-antropologie.htm>

² <http://nechodimnaprednasky.sk/nahlad-prednasky/1421/religionostika-komplet>